

ДУХОВНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО БУТТЯ У ПРОЗІ ЮРІЯ ТИСА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «СИМФОНІЯ ЗЕМЛІ»)

І. І. Залевська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
Інститут філології, кафедра української літератури;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. + 380 (342) 59-60-74; e-mail: kaf.lit@ukr.net*

У статті на матеріалі збірки «Симфонія землі» проаналізовано національно-духовну проблематику творчості Юрія Тиса, розглянуто особливості художнього мислення автора, зосереджено увагу на проблемах відновлення української державності, розглянуто специфіку моделювання художньої дійсності історичної прози письменника.

Ключові слова: *духовність, народ, храм, віра, свобода, письменник.*

Художнє осмислення основних етапів духовної історії народу в національному, соціальному та морально-естетичному виявах було одним із провідних мотивів української літератури ХХ століття. Проза Юрія Тиса (Юрія Ореста), також зорієнтована на пошук тих першоджерел, які допомагають збагнути людське буття та його сутність. На жаль, творча спадщина письменника малознана в Україні, адже доля закинула його до Німеччини, пізніше до США, а в останній період життя – в Аргентину (Буенос Айрес). У передмові до збірки «Шляхами віків» редакція Клубу приятелів української книжки зазначає: “У бурхливий час скитання нашої еміграції на чужині не завмирає літературна творчість українських письменників. Втративши під ногами рідний ґрунт, вони ще більше змагають, щоб скріпити духовний зв’язок з Батьківщиною, з її культурою, що вінчається неабияким успіхом” [9, с. 7]. Більшість повістей, історичних оповідань та новел Юрія Тиса, а також публіцистичних праць в українській, іспанській та англійській пресі виходять друком за кордоном, тому в українському науковому просторі, незважаючи на появу впродовж останніх років окремих статей, він ще майже не вивчений.

Літературна творчість Юрія Тиса довела, що “немає сили відорвати українського народу від Рідної Землі і культурний розвиток не знає залізних завес ні кільчастих дротів” [8, с. 8]. В Аргентині письменник стає співзасновником Спільноти українських науковців, митців і літераторів, обіймає посаду голови Інституту української культури та редактора його журналу «Терем», працює головним редактором журналу «Ukrania Libre» та співредактором «Вістей Комбатанта».

У передмові до збірки «Симфонія землі», що присвячена цілим генераціям, які формували долю нашої батьківщини, Юрій Тис ставить риторичне запитання: “А що буде, як рідна земля питає тебе, що робив ти на чужині, чи гідним твоєї вітчизни був твій життєвий шлях?” [8, с. 9]. Як бачимо, воно відображає мотивацію, суть авторських шукань, адже всі новели та оповідання письменника об’єднує наскрізна ідея – передовсім найвизначальніша – ідея любові до рідної землі й до народу як до смислу існування людини. Своє свідоме життя і нелегку працю на громадській, культурній та літературній нивах Юрій Тис віддав Україні. Особливо цінною для нього була творчість Івана Франка, яка “формувала національний тип і образ культури як духовної спільноти, домагаючись спадкоємної культурної творчості як запоруки індивідуальної свободи, а звідси – і культурного саморозвитку особи як активної сили історичного процесу. Тільки тоді людина може бути учасником і суб’єктом культурного процесу, коли її життя наповниться пориванням до духовної свободи, до духовного відродження” [3, с. 44]. Художня історіографія Юрія Тиса стала джерелом знань про наше минуле, засобом пробудження національної пам’яті, екзистенцією високодуховної і волелюбної нації.

Творчість письменника завжди проблемно-концептуальна, завжди національно зацентрована. У новелах та оповіданнях збірки «Симфонія землі», автор звертається і до далекої історії нашого народу ХП-ХІІІ століття, власне славного минулого Галицько-Волинського князівства, і до періоду козаччини, і до яскравого, неповторного феномену українського січового стрілецтва, до подвигу “трагічних оптимістів” (Д. Донцов), які під керівництвом ОУН створили легендарну Українську Повстанську Армію.

Кожна новела та оповідання Юрія Тиса – кропітка робота письменника над документальним матеріалом, адже концепція його творів узгоджується з літописами, архівними джерелами, а також працями науковців Д. Чижевського, М. Грушевського, В. Антоновича, І. Шараневича, Я. Пастернака та ін. У творах письменника гостро актуальною є проблема вольової людини, яка може піднятися над обставинами й утверджувати власні принципи як в особистому житті, так і в загальнонаціональній справі.

Хронологічно першим твором збірки «Симфонія землі» є оповідання «Львів», – місто зі своєю атмосферою, де народився геніальний талантист І. Франка, де “засяяло світло волі», «відроджувалася новітня історія України” [8, с. 11]. У цьому місті формувався світогляд та духовні цінності самого автора, адже для нього Львів – це “місто гарне духом, місто вічного життя, вічного ритму, чудесне в боротьбі і горде у падінні” [8, с. 12]. Авторська уява виривається за межі реального простору Львівських вулиць і провулків у простір трансцендентний, в якому місто стає “живою течією, де люди мають свою традицію в серці!” [8,

с. 13]. Джерелом їхньої високої духовності є віра, яка не просто додає упевненості у здійсненні величних починань, а й веде до онтологічного найшляхетнішого кроку – до свідомої сапопожертви.

В оповіданні «Львів» Юрія Тиса постають Січі і Соколи, батьки Українських січових Стрільців, за Львів падають у вісімнадцятому році українські патріоти, а на вежах міста заново майоріють рідні прапори. У цьому місті постає УВО (Українська Військова Організація) і ОУН, тут гинуть Басарабова і обидва “лицарі обсурду” Білас і Данилишин. Тут лежать останки тисяч українських патріотів в одній збірній могилі. Герої Тисового оповідання тяжіють до вищих вимірів буття. Адже особистість в режимі трансценденції навіть під час невдач відчуває себе духовно не переможеною. Актуальною видається думка українського мислителя С. Кримського про те, що “існують вищі смисли, які підіймаються над оцінками успіху та поразками, і є історичні діяння, герої яких надихаються метою, що є більшою за ціну конкретних поразок чи перемог” [4, с. 299].

Вражає величчю, великою офірністю цілеспрямована поведінка аскета і пустельника Йова, героя оповідання «Скит Манявський». Після зруйнування монголо-татарами Хресто-Воздвиженського монастиря, що давав благословення на оборону Вітчизни Данилові Галицькому, майже через чотири століття в Карпати прийшов палкий захисник святої віри православної Іов Манявський, який не просто заснував Новий Ватопед – Великий Скид, а й призвав захищати віру дідів і прадідів, віру православному, віру Володимирового Хрещення. Обравши нелегкий шлях усамітнення і самозречення, преподобний Йов “мріяв про твердиню духа, вірив, що суворим відреченням від благ цього світу, створить вічні підвалини вірі, вірив у силу людської душі і в її невмирущу потугу” [8, с. 33]. На шляху до духовного удосконалення аскета примарні потвори чинять складні перепони, заважаючи йому дійти до мети: “постаті людські з кінськими і собачими головами шугали повітрям, мольфари й інклюси, чорти і вовкулаки присікувалися до Йова, роззявляли пащі у страшних посміхах, били по щоках і зиркали на нього зеленими очима” [8, с. 36]. Та Йов не відступив, навіть стогін не вирвався з його грудей, бо з власної волі став на шлях аскета-самітника, тож “ішов ним до своєї вічної мети, сповнений у своїй душі до берегів віросприймання епохи, в якій жив” [8, с. 36]. Образ дороги в оповіданні прочитується не лише як просторова точка, але й як уособлення шляху до самого себе, до усвідомлення “свого я”, до розуміння свого призначення на землі. Йов відмовляється навіть від спогадів, тому єдиним ліком стає самотність як екзистенціальний спосіб буття, як катарсис, як можливість подальшого існування: “Йов дав своє благословення на новий почин, при закладах першого каменя, наділив майбутній храм назвою Воздвиженського, а сам забрався в нетрі, в самоту” [8, с. 35]. У цьому контексті доречними є філософські сентенції Сюрена К’єркегора, який вважав, що смуток і пе-

чаль складають вічні умови людського комфорту, а найбільше щастя людини полягає в досягненні насолоди через самотність, адже в самотності людина досягає свого істинного “буття” [5, с. 127].

Преподобний Йов відчужується від грішного світу, щоб досягнути Абсолюту. Для цього потрібно увійти у вимір сакрального, адже життєві клопоти, недосконалість тісно пов’язують людину з профанним, колективним, безсвідомим. Сакральне і профанне, існуючи в певних зонах, творять циклічність. Смерть преподобного Йова є міткою дотику двох площин – профанної і сакральної, переходу з одного часового виміру в інший, від хаосу до впорядкованості. Смерть – це не трагічний кінець життя, а прямування до абсолюту: “Коли Бог покликав Йова до себе, і його висхле тіло поховали біля стін вікової смереки, тоді в його печері оселилися ченці Скиту, щоб впродовж років, на самоті, перебути пробу відречення від себе самого. Там забували вони про спокуси світського життя і згодом поверталися в монастир, з осяяним обличчям і чистою душею” [8, с. 37]. Скит Манявський засіяв на всю Україну і досягнув великого духовного розвитку, як першообраз життя чернечого і посвячених за віру православну. Його відвідували Київські митрополити Іов Борецький, Петро Могила, гетьман України І. Виговський, король Речі Посполитої Ян III Собеський, господарі Молдови та Валахії Є. Могила та В. Лупу. Підтримував Скит Манявський і гетьман України Богдан Хмельницький, який видав ченцям охоронну грамоту, а командир військової артилерії війська Запорізького Корсунський полковник С. Морозенко пожертвував кошти на будівництво монастирської дзвіниці. Манявський Скит був оточений величчю святості і серед народу утвердилась думка, що навіть найбільший грішник, якого поховують на монастирському цвинтарі, отримає спасіння за молитвами скитських подвижників. У 1782 р. Львівській уніатській конститорії стало відомо, що монастир симпатизує народно-визвольній боротьбі на Галичині і в Україні, а монахи переховують у себе ватажків і православних священників, яких польська шляхта переслідувала за участь у народному русі. Львівська уніатська конститорія вирішила скористатися з цього і направила донос до Відня, адже Австрійський уряд добре розумів, що залишаючи діючим, Скит Манявський буде загрозою впровадження уніатства в Галичині. Тому у 1785 році Український Афон – Манявський Великий Скит був закритий. Та монахи пішли з монастиря, щоб повернутись і відродити монастир ще в більшій красі і величі. Преподобний Йов та його послідовники, ченці Скиту Манявського, є оберегами духовності, які і сьогодні постають перед нашими очима “як дороговказ невлічливої тверді української раси, її здібності до оборони понадлюдських ідеалів, до самопосвяти, гідної героїв” [8, с. 41].

Юрій Тис художньо інтерпретує генерацію чесних і хоробрих людей, які не вагаючись, йшли “новими шляхами” заради розбудови української держави, її культури та духовності. В оповіданні «Святий Юр»,

звертаючись до минулого нашого народу, письменник акцентує на епосі бароко, адже саме вона має чітко виражений національний характер, оскільки синкретизувала “загальноєвропейські форми”, прагнула змін, а нова генерація, “що мала за собою бурхливе життя, не страхалася вводити нове”, адже “українська людина, що понад усе цінить свободу, сприймає легко усі шляхетні вияви людського духа і розуміє людину, як істоту, повну чеснот і творчих сил” [8, с. 27]. Ця концепція Юрія Тиса близька до наукової концепції Дмитра Чижевського, в історіографічній моделі якої констатується на культурі “обраності”, вагомості цієї епохи, оскільки вона виразно окреслила духовно-світоглядні та ментальні особливості буття конкретного часу, суттєво вплинула на подальший розвиток літератури. “Значення культури бароко в історії української духовності, – зазначає Дмитро Чижевський, – навряд чи можна перебільшити(...). Історично “блискучі” доби в історії кожного народу звичайно залишаються в “духовній пам’яті” народу, як якісь надзвичайні, провідні образи, що освітлюють увесь майбутній шлях народу” [10, с. 351].

Щоб якомога точніше відтворити дух епохи, показати життя своїх героїв у його багатогранності, Юрій Тис особливу увагу надає факту, датам, подіям, що в різний спосіб пов’язують текст з історичною дійсністю. “Року Божого 1745-го покладено підвалини під нову будову храму, а єпископ Шептицький власноручно потвердив пляни будови, креслені в основах бароко з ажурною рококовою декорацією” [8, с. 29]. Письменник художньо відтворює добу Великої Руїни і великого відродження, а також великих людей, які розуміли “істину і закони епох”. Єпископ Анастасій Шептицький започаткував будову храму неповторної мистецької вартості, що став символом українського Львова і найкращою будовою східної Європи, “що величчю міг би зноситись понад латинськими костелами Галицької землі” [8, с. 29].

Центральним образом оповідання «Святий Юр» є храм. Це підкреслюється не тільки назвою, а й всією сюжетно-фабульною будовою: усі події, роздуми чи переживання героїв оповідання пов’язані з храмом або відбуваються на його тлі. Юрій Тис зумів показати історію Галичини від глибокої давнини до сучасності. Художньо осмислюючи багатовікову історію Святоюрського монастиря, автор заглиблюється в часи княжої доби, в період спорудження на горі князем Левом у пам’ять про рідного брата князя Василька дерев’яної церковці, що стала надійним притулком людського духу, пристановищем зморених життям воїнів, змучених “бурями долі” боярами.

Опираючись на скупі відомості літописів про князя Василька, який змушений був добровільно здати чужинцям та попалити міські укріплення Володимира на Волині та не з власної волі супроводжувати до Судомира ворожі загони монголо-татарського полководця Бурундая, внаслідок чого загинуло майже все його населення, письменник акцентує на темі гріха і покути, усвідомленні власної провини перед своїм

народом. В образі князя Василька втілені сила і слабкість людської душі, показані складні випробування стражданням і нелегкі пошуки духовного очищення: “муж великої відваги і великого розуму (...) ще володів людьми, ще судив і навчав, але його душа не була уже з цього світу” [8, с. 20]. Тільки через віднайдення шляху до Храму, життя Василька набуває певного сенсу. Постригшись у ченці чину св. Василя, та перебравшись “назавше жити у печері серед букового лісу” [8, с. 21], він у постійних молитвах спокотував земні гріхи.

Святоюрський монастир став символом невмирущої сили для патріотів і побожних людей, місцем спочинку тлінних останків ченців. Зростав Юр – коли благословення Боже витало над народом, завмирав, коли горе і роки лихоліття приходили на нашу землю, але не загинув ніколи.

Юрій Тис зображує трагедію нашого народу у 1340 р., коли польський король Казимир, завоювавши Львів, не оминув і св. Юра. Письменник акцентує на аморальних вчинках Казимира, який знищив монахів, які не встигли піти із монастиря, а всі святоюрські скарби, корони і дорогоцінні персні, золоті вироби львівських і київських майстрів, ікони “руським письмом розписані” старовинні літописні книги просто опинилися у руках переможців. Ворожі сили завжди прагнули не тільки збагатитись, але й знищити духовні скарби, звичаї та традиції народу, щоб позбавити його історичної пам’яті, його прапракоріння. Не уникли розправи й багато інших пам’яток архітектури національного значення, про що з боєм читаємо зі сторінок Тисових оповідань: “на списку церков і монастирів, призначених на загибель, стояв теж Скит Манявський. Один розчерк гусячого пера цісаря Йосифа II припечатав долю монастиря (...) Воздвиженська церква підупала, Іконостас закупила богородчанська парохія за 80 гульденів, а що розмірами не вміщалося, в доволі малу церковцю, обтяли його бічні образи. Нищать так трьохсотлітні картини, половіють і обпалюють від сонця і негоди. Ніхто не спромігся захистити ці залишки творчості далеких літ, а три сотні років – довгий час” [8, с. 40]. На думку дослідника І. Мицька, у квітні 1340 року отруїли останнього галицько-волинського князя Юрія II (Болеслава Тройденевича) саме у Святоюрській церкві, після чого польський король Казимир захопив Львів. За давніми переказами, монастирські ченці упродовж певного часу боролися від нападників, але сили були нерівними. Інші дослідники вважали, що до руйнації в місті спричинилися литовські загоны, які теж претендували на княжу спадщину в Галичині [7].

Та нескорений духовно багатий Старий Юр не здався. І зовсім скоро святоюрська гора ожила “новими богоугодниками”. На місці дерев’яної церкви будують нову, з каменя, а невідомий талановитий львівський майстер вилив “дзвін прегарної лінії, високий і стрімкий – як вимагав тодішній звичай” [8, с. 22]. Небесна краса і гармонія Вселенної – то ідеали духовної чистоти, початкове єднання Землі і Неба. Дзвін – це

символ духовного наповнення людини між гранями закону і небесними істинами. Одвічна краса дзвонового звучання розкриває непізнаність Небесного і Земного, наповнює Вселенну почуттям невлімової радості і духовного піднесення.

В оповіданні Юрія Тиса образ дзвону набуває багатозначного символічного навантаження. Його незвичайний голос звучав і в часи радості, і в часи жалю та розпуки. Найчастіше ця “велична пам’ятка княжої доби” виступає як провісник біди та віщує загибель героя: “це він гомонів молитовною симфонією того мрячного ранку, як гинули Білас і Данилишин” [8, с. 23]. Століттями він проголошував небезпеку ворожих загонів, “сповіщав про молебні подяки Богові за відвернення лиха” [8, с. 23]. Це символ непокори і боротьби, що пробуджує дух батьків і дідів, закликає народ до оборони, тому знову загомонів він, “коли відродилась Карпатська Україна і проголосила свою незалежність...” [8, с. 23].

Зображена письменником Святоюрська церква бере участь у всіх подіях, що проходили галицькою землею. Вона пам’ятає часи Хмельниччини, є свідком складних і трагічних часів Великої Руїни. Та в найважчі часи храм стояв як символ нескореності нашої землі, незламності сильного духу народу. Тільки у вільній незалежній державі можна будувати майбутнє свого народу, переконаний герой оповідання Митрополит Андрей Шептицький, який, звертаючись до українців, промовляє такі слова: “Хто знає, може нам, що живемо сьогодні, а помремо завтра, не дозволить Господь, дочекати тієї великої і святої хвилини, але це не є жодною перешкодою – для тієї хвилини жити і вмерти за неї” [8, с. 31]. Митрополит Андрей Шептицький сформулював державотворчу концепцію, засадничими положеннями якої були побудова держави на традиціях гетьманської української держави і реорганізація правничої та церковної системи. Могутньою і сильною вона буде тоді, коли “не буде лише цілістю, зложених штучно з різних і різнородних частин, а подібно до моноліту організмом, себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, доповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним, свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, але й моральним тілом” [6, с. 6].

Тільки в свободі, що є прерогативою мислячих та діяльних, переконаний Юрій Тис, людина може змінювати себе, долати труднощі заради великої мети. Так, письменник, осмислюючи подвиги січових стрільців в оповіданні «Українська вояцька пісня» захоплюється їхньою високою жертовністю, непроминальною офірністю для свого рідного народу: “в їхніх очах велич духа..., чола осяні сяйвом пречудної мрії, їхні прапори – блакить неба і золотого дажбожого сонця” [8, с. 87]. Вояки, окрилені потужною силою віри у державність України, несуть оптимізм світлих надій щодо майбутнього українського народу: “щось могутнє, що серце в грудях розпирає, що тугу розбурхує до чогось незнаного, величного” [8, с. 88]. Молоді хлопці, які не повернулися із поля бою, ста-

ли символами вічного неспокою, досвітньою зорею, що освітлює дорогу до висот національного духу прийдешнім поколінням, несуть вічну варту на зоряній дорозі українського духовного космосу. У цьому контексті можна погодитися з думкою Юрія Бондаренка, що національний космос, віддзеркалений у внутрішньому світі особи, володіє потужною силою, спрямованою на одухотворення. Він абсолютно сакральний, адже в ньому закладений сенс життя [1, с. 69].

Високу місію Січових Стрільців щодо відновлення української державності продовжує Українська Повстанська Армія, яка упродовж півтора десятиліття вела нерівну героїчну боротьбу з двома найстрашнішими імперіями світу, але не зрадила, боролася в ім'я української нації, бо, на переконання Юрія Тиса “вічними є скарби людської душі у вияві найвищої жертви для спільної ідеї” [8, с. 92]. Ці найкращі сини і доньки, які пішли у безсмертя, до останньої краплі крові, із могутнім закликком на устах, йшли захищати Українську Самостійну Державу, відтак їхню пісню – заклик змодельовано в оповіданні: “На прю до смерти, до загину, / Нема вже виходу, нема, / І як хто з нас на крок одлине / Хай буде проклятий всіма!” [8, с. 91].

Юрій Тис, створив образи мужніх людей, які пройшовши крізь неймовірні випробування, завдяки непроминальній вірі й силі духу зуміли вистояти. Письменник наголошує на великому значенні Галичини у творенні Української держави, підкреслює жагу галичан до волі, непокору будь-якому окупантові. Автор, художньо осмислюючи історичні події, вибирає найтрагічніші сторінки, на тлі яких висвітлює проблеми історичної пам'яті, національного поступу, духовної опори, співвіднесеності людини і світу. Переплетення реалій минулого і сучасного життя, єдність плінного і одвічного є концептуальним у прозі митця.

Література

1. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Ю. Бондаренко // Слово і Час. – 2003. – № 6. – С. 67-69.
2. Галицько-Волинський літопис / пер. з давньорус. Є. Махновця, відп. ред. О. В. Мишанич // Літопис Руський. – К.: Дніпро, 1989. – С. 368-452.
3. Жулинський М. Іван Франко: душа, дух, духовність, або що визначає суспільний поступ / Микола Жулинський // Слово і Час. – 2007. – №1. – С. 44-47
4. Кримський С. Під сигнатурою Софії / С. Кримський. – К., 2008. – 367 с.
5. Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навч. посіб. / Лариса Левчук. – К.: Либідь, 1997. – 224 с.
6. Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату? – Львів: Гердан, 2003. – 47 с.
7. Мицько І. Новознайдені історичні джерела про церкви Галичини ХП-ХІІІ ст. / І. Мицько // Давні обителі України. Архітектура: Тема т. зб. Святопокровського монастиря Студійського уставу. – Львів. 2002. – Вип. 13

8. Тис Ю. Симфонія землі // Юрій Тис. – Буенос Айрес: В-во Миколи Денисюка, 1951. – 127 с.
9. Тис. Ю. Шляхами віків / Юрій Тис. – Вінніпег, 1951. – 126 с.
10. Чижевський Д. До проблеми бароко / Дмитро Чижевський; за ред. Р. Мниха, Є. Пшеничного // Славістика. – Дрогобич: Коло, 2003. – Т.1. – С. 339-351.
11. Чоловський А. Львов во времена русского владычества / А. Чоловський; Пер. с польского – Пб.: Тип. О-ва А. С. Суворина, 1915. – С. 75.
*Стаття надійшла до редакційної колегії 19.06.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.*

**SPIRITUAL DIMENSIONS OF UKRAINIAN EXISTENCE
IN PROSE BY YURIY TYS (BASED ON THE COLLECTION
«THE SYMPHONY OF THE EARTH»)**

I. I. Zalevska

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Department of Ukrainian Literature, Faculty of Philology;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57; ph. +380 (342) 59-60-74*

The article on the material of the collection «The Symphony of the earth» analyzed national and spiritual issues of creativity by Yuriy Tys, considered peculiarities of the author's artistic thinking, focused attention on the problems of the restoration of Ukrainian statehood, examined the specificity of artistic modeling of belletristic reality of the writer's historical prose.

Key words: *spirituality, people, church, faith, freedom, writer.*